

Наталія Миронівна Нечипор,
молодший науковий співробітник
Академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів, Україна

УДК 378.094: 356.35

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

В статті розглянуто суть понять «принципи обучения военнослужащих» и «принципы воспитания военнослужащих», их взаимосвязь и роль в развитии личности военнослужащего. Также была предложена система принципов обучения и воспитания для военнослужащих высшего военного учебного заведения; проведен анализ принципов обеспечения психологической, информационной безопасности, принципов безопасности жизнедеятельности и безопасности военной службы в высшем военном учебном заведении; проанализированы законодательно-нормативную базу относительно принципов обеспечения безопасности образовательной среды.

Ключевые слова: *принципы обучения и воспитания, безопасная образовательная среда высшего военного учебного заведения, развитие личности.*

This article deals with analysis of terms "didactic principles for military", "educational principles for military", its relationship and role in serviceman personal development; proposed system of didactic and educational principles for military; analysis of ensuring principles of psychological and information safety, principles of fire safety and military service safety in Higher Military Educational Establishment is conducted; the legislative and regulatory framework concerning the ensuring of safety educational environment principles are formulated.

Key words: *didactic and educational principles, safe educational environment in Higher Military Education Establishment, development of personality.*

Педагогічні принципи та принципи забезпечення загальної безпеки ВНЗ створюють основу для обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування безпечного освітнього середовища (БОС) у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ), де сприятимуть високій якості професійної підготовки майбутнього офіцера збройних сил (ЗС) України та всебічному розвитку його особистості.

Дослідженнями принципів навчання і виховання у підготовці військових фахівців займалися А. Барабанщикова, О. Бойко, М. Нецадима, Л. Снігур, В. Ягупов та ін. Практично поза увагою залишається проблема визначення системи принципів безпеки освітнього середовища (ОС) у ВВНЗ, хоча й існують дослідження певних принципів забезпечення окремих видів безпеки або їхньої взаємодії в ОС. Цю проблему описали у наукових працях І. Баєва, О. Обозова, О. Мягченко, І. Лепешинський, В. Глебов, В. Листків, В. Терехов та ін.

Завданнями нашої статті є вивчення суті понять «принципи навчання військовослужбовців», «принципи виховання військовослужбовців» та їхня характеристика; забезпечення психологічної, інформаційної

безпеки та безпеки життєдіяльності, військової служби; визначення ролі у процесі формування безпеки ОС та виведення власної системи принципів формування БОС у ВВНЗ.

Принципи навчання і виховання формують основні структурні та функціонально-методичні компоненти, що становлять та характеризують військово-педагогічний процес у ВВНЗ. Вони охоплюють зміст навчання, організаційні та методичні засади НВП у ВВНЗ, засоби діагностики якості підготовки військових фахівців, створюючи відповідну структуру підготовки військовослужбовців.

Проаналізувавши та погодившись з думками дослідників військової педагогіки О. Бойка, Л. Коберського, В. Кожевникова під *принципами навчання військово-службовців* будемо розуміти керівні положення, нормативні вимоги до організації та проведення військово-дидактичного процесу, що мають характер загальних рекомендацій, правил та норм, а також впливають із закономірностей процесу навчання. Це загальні, провідні положення, що визначають зміст, методику та проведення військово-дидактичного процесу у ЗС України [2].

Використовуючи висновки дослідників військової дидактики (К. Аветісян, А. Барабанщikov, О. Бойко, О. Булгакова, Є. Подтергера, Е. Сарафанюк, Л. Снігур, О. Хижня, В. Ягупов) та враховуючи особливості навчального процесу у ВВНЗ, можемо сформулювати таку систему принципів навчання військовослужбовців ЗС України:

- науковість змісту та методів навчання;
- принцип практичної спрямованості підготовки майбутніх офіцерів;
- розвивальний і виховний характер навчання;
- мотивація навчально-пізнавальної діяльності військовослужбовців;
- системність та послідовність у навчанні;
- свідомість, творча активність та самостійність;
- принцип наочності навчання;
- єдність колективного та індивідуального підходів у навчанні військовослужбовців;
- демократизм навчання;
- позитивний приклад науково-педагогічного працівника (вихователя);
- доступність викладання або принцип поступового збільшення труднощів;
- оптимізація навчання;
- гуманізація та гуманітаризація навчання;
- міцність засвоєння знань.

Вважаємо, що у нашому дослідженні буде доцільно не зупинятись на детальній характеристиці суті названих принципів, оскільки їх традиційне тлумачення є характерним для системи військової освіти, що є частиною цивільної.

Отже, враховуючи вищезгадані дидактичні принципи, можемо зробити висновок, що їх дотримання у НВП ВВНЗ впливає на: формування знань військовослужбовця, розвиток його креативності, творчості у підході до розв'язання особистих чи службових завдань; формування високопрофесійних якостей, що є запорукою успішного виконання професійних обов'язків. Тому створення системи чіткого дотримання цих принципів є однією з умов формування БОС у ВВНЗ.

Таку ж роль у формуванні БОС відіграють і принципи виховання курсантів, що наразі, як і дидактичні, не мають завершеної чіткої класифікації, ієрархії та кількості. Однак не можна не погодитись з думкою І. Подласого, який сформулював певні вимоги для їх застосування: обов'язковість, комплексність та рівнозначність [9].

Слушною є думка В. Ягупова, який стверджує, що дотримання психолого-педагогічних вимог (одного з принципів виховання) передбачає необхідність виконання вимог інших принципів, оскільки серед них немає головних та другорядних, вони рівносильні та обов'язкові. Принципи виховання містять чітку систему, а їхня ефективність виявляється у комплексному та послідовному використанні. Вони взаємопов'язані, їхні вимоги часто впливають одна з одної, а тому вони не застосовуються ізольовано [11].

Основою є традиційному тлумаченні С. Гончаренком [3] принципів виховання, під *принципами виховання військовослужбовців* ми будемо розуміти

основні вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання та визначають загальне спрямування виховного процесу у ВВНЗ, основні вимоги до його змісту, методики та організації.

Застосування цих принципів у виховному процесі ВВНЗ надають можливість командирам, науково-педагогічним працівникам творчо розв'язувати завдання виховання, будувати тактику дії за будь-якої ситуації. Тому доцільно обирати методи, прийоми та засоби педагогічного впливу на військовослужбовців.

Враховуючи методологічні, теоретичні підходи до обґрунтування системи принципів виховання та особливості НВП у ВВНЗ, можна запропонувати для військовослужбовців таку систему принципів виховання: *цілеспрямованості; суспільної спрямованості; виховання воїнів під час проходження служби; виховання в колективі та через колектив; суб'єкт-суб'єктного характеру виховних взаємин; наступальності, активності, систематичності та конкретності виховних заходів; оптимізації виховного процесу; гуманізму та демократизму в поєднанні з високою вимогливістю та пошаною до особистості військовослужбовця; опори на позитивні якості у військовому колективі та особистості курсанта ВВНЗ; поєднання комплексного, диференційованого, індивідуального підходів у виховній діяльності; єдності, погодженості та спадковості виховних впливів, зусиль та дій; свідомості, самодіяльності та активності військовослужбовця* тощо.

Окрім принципів навчання і виховання військовослужбовців, важливе місце посідають принципи забезпечення психологічної безпеки ОС у ВВНЗ, на які необхідно орієнтуватись у процесі формування БОС ВВНЗ.

Проаналізувавши дослідження І. Баєвої та О. Обозової [1; 7], можемо визначити такі принципи забезпечення психологічної безпеки в ОС для ВВНЗ:

- *принцип психологізації НВП*, тобто врахування індивідуальних особливостей курсанта (темперамент, пам'ять, мислення, уява тощо), розвиток особистості військовослужбовця (емоційної, інтелектуальної, соціальної та духовної сфер). Основою цього принципу є логіка взаємодії між тими, хто навчається, і тими, хто навчає (науково-педагогічні працівники, командири тощо);

- *принцип психологічної підтримки кожного суб'єкта НВП у ВВНЗ*. Цей принцип передбачає виключення зі сфери взаємодій науково-педагогічних працівників та курсантів зловживання першими службовим становищем; особистісне самоствердження командира (науково-педагогічного працівника) за рахунок курсантів чи підлеглих; компенсація емоційних травм, отриманих в інших місцях за рахунок нижчих за званням, молодших чи слабших тощо;

- *принцип задіявання захисних психологічних сил*, що полягає у формуванні в курсантів міцних знань, умінь відстоювати власну позицію, самостійно розв'язувати проблеми, аналізувати ситуацію та відповідно діяти, не утискаючи свободу та гідність іншої людини. Цей принцип передбачає виключення психологічного насильства та сприяє саморозвитку особистості військовослужбовця.

Іншою складовою безпеки ОС у ВВНЗ є інформаційна безпека, що забезпечується на рівні держави і навчального закладу. При цьому необхідно керуватись принципами забезпечення інформаційної безпеки ВВНЗ, основні з яких випливають з Доктрини інформаційної безпеки України: *свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації*, за винятком такої, що містить державну таємницю, є конфіденційною або власністю навчального закладу; *обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону та Статуту; гармонізація державних інтересів та інших суб'єктів НВП у ВВНЗ; запобігання правопорушенням в інформаційній сфері ВВНЗ; гармонізація українського законодавства в інформаційній сфері з міжнародним тощо* [10].

Безпечне ОС у ВВНЗ забезпечується правилами та нормами безпеки, закріпленими на різних рівнях, починаючи від законодавчого та закінчуючи морально-психологічними установками усіх учасників НВП. Звідси розподіл принципів забезпечення безпеки життєдіяльності учасників НВП у ВВНЗ та навчального закладу на:

- *законодавчі принципи*, тобто закріплені законом норми, правила і статuti, що покликані забезпечувати прийнятний рівень безпеки у ВВНЗ;

- *орієнтуючі принципи* – основоположні ідеї, що визначають напрям пошуку безпечних рішень та слугують методологічною та інформаційною базою. Йдеться про рекомендації відповідальних за охорону праці та пожежну безпеку служб і посадових осіб щодо безпечної життєдіяльності ВВНЗ, яких необхідно дотримуватись у НВП;

- *технічні принципи* спрямовані на безпосереднє відвернення дії небезпечних чинників і базуються на використанні фізичних законів;

- *управлінські принципи*, що визначають взаємозв'язок між окремими стадіями і етапами процесу забезпечення безпеки ВВНЗ. До них належать: *плановість, контроль, управління, зворотний зв'язок, підбір кадрів, відповідальність*. Наприклад, у ВВНЗ відповідальними службами ведеться постійний моніторинг діяльності навчального закладу, фіксуються порушення охорони праці чи пожежної безпеки. Це здійснюють посадові особи, які відповідають за охорону праці та пожежну безпеку, а також проводять інструктаж та роз'яснювальну роботу для підлеглих тощо;

- *організаційні принципи* – це принципи, за допомогою яких реалізуються положення із залученням науково обґрунтованих рішень. Це принципи *несумісності, ергономічності, раціональної організації праці та відпочинку, компенсації* тощо. Тут необхідно говорити про правильну організацію безпечних умов діяльності у ВВНЗ, відпочинку тощо, про їхню відповідність законодавчим нормам, стандартам та положенням тощо, про контроль за їх виконанням тощо [6].

Також необхідно згадати основні принципи забезпечення безпеки військової служби, що беруть участь у формуванні БОС ВВНЗ та містять специфіку діяльності військової структури. Серед них виділяють:

- *принцип суворого дотримання військовослужбовцями законів, норм, статутів та інших керівних документів*;

- *принцип єдиноначальності*, як один з принципів організації та управління ВВНЗ, що полягає у: наділенні командира (начальника) повнотою розпорядчої влади щодо підлеглих та покладеної на нього персональної відповідальності за кожного військовослужбовця; наданні командиру (начальнику) права одноосібно приймати рішення, віддавати накази, забезпечувати виконання цих наказів на основі всебічної оцінки обставин, а також керуючись вимогами законів і статутів ЗС України [4];

- *принцип особистої відповідальності командира за прийняті рішення* та результати виконання завдань підлеглими;

- *принцип централізації управління* в усіх ланках з наданням підлеглим ініціативи у визначенні способів виконання поставлених завдань;

- *твердість та наполегливість* у реалізації прийнятих рішень і планів;

- *оперативність та гнучкість управління*, що полягає у швидкому прийнятті рішень та раціональному підборі інструментарію для ефективного їх виконання тощо [5].

Вищенаведені принципи забезпечення важливих для нашого дослідження видів безпеки (психологічної, інформаційної, безпеки життєдіяльності та військової служби) є основними вихідними положеннями, що ґрунтуються на закономірностях цих явищ. Оскільки ми виділяємо ці види безпеки, як невід'ємні складові структури БОС ВВНЗ, то це дозволяє стверджувати, що принципи забезпечення цих видів безпеки беруть участь у формуванні БОС. Це твердження дає підстави вважати, що процес формування БОС ВВНЗ потрібно розглядати, як систему, що самоорганізується та дозволяє глибше розкрити її закономірності та механізми, а це вимагає від військовослужбовців та науково-педагогічних працівників високого професіоналізму. Таким чином, від керівного складу вимагається оволодіння гнучкими способами управління та науковою організацією НВП у ВВНЗ, а також оволодіння суб'єктами НВП навичками прогнозування, виявлення та запобігання небезпекам, загрозам та ризикам, що можуть призвести до негативних змін у функціонуванні ВВНЗ.

До педагогічних зусиль стосовно розвитку та захищеності ОС у ВВНЗ можемо віднести дотримання принципів формування БОС ВВНЗ, що є узагальненими, основними положеннями вищенаведених принципів, серед яких виділяємо:

- *принцип опори на систему педагогічних принципів* (принципи навчання і виховання). Очевидно, що без дотримання цих принципів не може існувати педагогічна наука, а отже, втрачається сенс НВП у ВВНЗ;

- *принцип опори на військове законодавство*. Управлінсько-організаційний апарат ВВНЗ ґрунтується на положеннях нормативно-правових документів як цивільного, так і військового характеру (Воєнна доктрина, Закон України «Про оборону України»

тощо), що регулюють діяльність військової установи. Особливо це помітно у повсякденній діяльності військовослужбовців, де їхній час чітко поділено на навчання, відпочинок, виконання завдань тощо; у професійних відносинах між суб'єктами НВП, які мають субординаційний характер; в існуванні просторових обмежень, адже територія ВВНЗ є закритою для сторонніх відвідувачів тощо. Нехтування учасниками НВП ВВНЗ цих правил може призвести до порушення стабільності та захищеності навчальної установи;

– *принцип забезпечення усіх видів безпеки* (психологічної, інформаційної, безпеки життєдіяльності, безпеки військової служби тощо). Очевидно, що без дотримання основних положень цієї системи безпеки, НВП у ВВНЗ стоїть під загрозою. Причинами цього можуть бути небезпеки та ризики, що можуть перерости в ранг загрози, якщо вчасно їх не виявити чи не запобігти. Ці небезпеки чи ризики можуть бути різного характеру, починаючи від недотримання правил охорони праці та закінчуючи психологічним насиллям у колективі;

– *принцип чіткого розмежування повноважень та взаємодії структурних одиниць установи з питань безпеки ОС у ВВНЗ*. Цей принцип реалізується за: чіткої організації діяльності служб чи структурних одиниць (кафедри, факультету, відділення тощо) навчального закладу, на які покладена відповідальність за забезпечення високого рівня загальної безпеки ВВНЗ та його учасників; узгодженості дій цих служб чи структурних одиниць та правильного вибору інструментарію для ефективної боротьби з небезпеками, ризиками та загрозами, що існують в ОС ВВНЗ; своєчасності та адекватності заходів захисту ОС від реальних та потенційних небезпек чи загроз; здійснення контролю та постійного моніторингу безпеки ОС ВВНЗ для виявлення, усунення та запобігання небезпекам чи загрозам у ньому;

– *принцип виховання культури безпеки*. Цей принцип полягає у формуванні в учасників НВП навичок прогнозувати та виявляти небезпеки та загрози в ОС і протидіяти їм, обираючи ефективні способи та методи боротьби. Цей процес вимагає організації та проведення спеціальних тренінгів і роз'яснювальної роботи з суб'єктами НВП у ВВНЗ, оскільки вони беруть участь у процесі формування БОС цього навчального закладу.

Вищенаведені принципи становлять загальну систему принципів у ВВНЗ. Будь-яка система визначається надійністю та ефективністю діяльності її складових (у нашому випадку принципів формування БОС), а діяльність кожної складової – надійністю та ефективністю системи в цілому. Тому важливо не порушувати її.

Прикладом такого порушення може стати недотримання принципу розвивального і виховного характеру навчання військовослужбовців, що використовується на засадах загальнолюдських та національних цінностей. Ігнорування цього принципу може негативно відобразитись на особистісному розвитку курсантів, формуванні професійних навичок та вмінь, вихованні високих моральних якостей, що мають стати основою ціннісних орієнтирів у житті та професійній діяльності

військовослужбовця, а також розвинути у нього почуття патріотизму та обов'язку перед Батьківщиною. Їхня відсутність унеможливило виконання військовим фахівцем функції оборони держави, що запускає ланцюгову реакцію негативних впливів на формування БОС через появу небезпек та загроз для ОС ВВНЗ.

За нашим дослідженням обрано важливі принципи, що є системоутворюючими для безпеки ОС у ВВНЗ, іншими словами, недотримання одного з них призведе до руйнування системи БОС.

Отже, важливість дотримання цих принципів у процесі діяльності ВВНЗ є очевидною. Їхнє поєднання, пропорційне використання та застосування може сформувати БОС, без чого неможливо забезпечити високу якість професійної підготовки військовослужбовців.

Таким чином, є значна кількість наукових праць, присвячених проблемі принципів навчання і виховання, забезпечення психологічної, інформаційної безпеки тощо, однак їхня роль у формуванні БОС у ВВНЗ залишається недостатньо дослідженою та потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

Використані літературні джерела

1. *Баєва І. А.* Общепсихологические категории в практике исследования психологической безопасности образовательной среды [Текст] / И. А. Баева // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. 2010. – № 128. – С. 27–39.
2. *Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта* [Текст]: навч. посібн. / О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевніков та ін. – Ч. I «Загальні основи педагогіки та військової дидактики». – Львів: АСВ, 2012. – 448 с.
3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник [Текст] / С. У. Гончаренко; ред. С. Головка. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – С. 92.
5. *Лепешинський І. Ю., Глебов В. В., Листків В. Б.* Основи військової педагогіки та психології / І. Ю. Лепешинський, В. В. Глебов, В. Б. Листків, В. Ф. Терехов. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medbib.in.ua/obespechenie-bezopasnosti-voennoy.html>
6. *Мягченко О. П.* Безпека життєдіяльності людини та суспільства [Текст]: навч. посібн. / О. П. Мягченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 384 с.
7. *Обозова О.* Психологічна безпека освітнього середовища [Текст] / О. Обозова // Психолог. – 2011. – № 10 (442). – С. 3–6.
8. *Оконь В.* Введение в общую дидактику [Текст] / О. Оконь. – М., 1990. – 204 с.
9. *Подласый И. П.* Педагогика. Новый курс [Текст] / И. П. Подласый. – М., 1999. – Кн. 2.
10. Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» № 514/2009 від 8.07.2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>.
11. *Ягунов В. В.* Педагогіка [Текст]: навч. посібн. / В. В. Ягунов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.